

Leka för livet

FATABUREN 1992

Leka för livet

NORDISKA
MUSEET

Leka för livet

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1992

FATABUREN 1992

ISBN 91 7108 316 2

ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare.

Redaktör Hans Medelius.

Bildredaktör Agneta Johansson.

Teknisk redaktör Berit Nordin.

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denne okänd.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey.

Omslag: Drottning Blanka av Namur. Målning av Albert Edelfelt 1877. Foto Hannu Aaltonen. Ateneum, Helsingfors.

Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1991

Erik Tryggelin. Stockholm
1901.

”ÅKA KRISKÅ”

Erik Tryggelin är mest känd som målare och tecknare konstnär, men han har också lyckats fånga många ögonblick med kameran mitt i vimlet. En stor del av hans foton är tagna i Stockholm i början av seklet. Här hjälps man åt med remmarna. Skridskorna är inte hela skor utan stålskenor med remmar att spänna runt de egna skorna. Skridskoåkning var ett stort nöje i Stockholm kring sekelskiftet.

Axel Lindholm i Heda i Östergötland nämner att skridskoåkningen var ”gossarnas ensamma nöje”. Han såg den första flickan på skridskor omkring 1895. Han minns att man, när han var barn, kallade det att ”åka kriskå”. I hans trakt tog man en gammal lie, och lät en ”vanlig gammal smed” forma ett par järn. Så skaffade man ett par brädor att stå på och borrarde hål för snörningen. Hur barnen åkte ”kriskå” får vi emellertid inte veta av hans berättelse.

LEKA PÅ VINTERN

Ulrika Hemming

*Ulrika Hemming,
fil. kand. Nordiska
museet.*

Vintern har mycket av lek att bjuda på, trots kyla och blötsnö. Påbyltade från topp till tå har barn förvandlat blötsnö till snöbollar och snölyktor, meterhöga drivor till kojor och snöfästningar och isbelagda sjöar till skridskobanor. Med hjälp av brädor och järnskenor har barnen skaffat sig kälkar, skidor och skridskor.

En källa att ösa barndomsminnen ur är Nordiska museets frågelistsvar. Kommentarer till bilderna är ofta hämtade ur dessa.

Bland alla bilder som finns i Nordiska museets arkiv gömmer sig ett mycket litet antal som berättar om hur barn lekt och leker på vintern. Det kan ha sina förklaringar. Sommaren inbjuder mest till lek och erbjuder större möjligheter att variera leken än vintern. Det är också lättare att då ta en bra bild, bl.a. med tanke på ljusförhållandena.

Arkivet innehåller både amatör- och yrkesfotografers bilder och jag har bland dem valt några motiv som speglar barnens vintervärld.

De fotografer som är representerade är Erik Tryggelin (1878–1962), konstnär och fotograf verksam i Stockholm och Johan Emanuel Thorin (1862–1930), Åtvidaberg, folkskollärare och fotograf som mest var verksam i Östergötland. Båda fotograferade under 1900-talets första år.

En mindre känd fotograf är dåvarande byråchef N. Olof Olsson från Stockholm som finns med från 1920-talet. Längre fram under 1900-talet blir fotograferna allt fler och många yrkesfotografers samlingar har lämnats till museets arkiv. Här finns t.ex. K. W. Gullers företrädd med bilder från 1950-talet. Jag har också valt några exempel ur Morgontidningens arkiv som också finns i Nordiska museet.

N. Olof Olsson: Barn i Vasaparken. Stockholm 1921.

ÅKA PÅ LAGGAR

En uppgiftslämnare från Heda i Östergötland – Arvid Larsson – berättar att "de skidor som användes av barn voro alla hemgjorda och merendels var det en lagg, tagen ur en tunna. Eklaggar voro särskilt eftersökta, på mitten fastspikades en läderbit" som fötterna trädde i. Han berättar om det sena 1800-talet men barnen på bilden har knappast hemgjorda skidor. Skidåkning var på 1920-talet inte längre någon nyhet.

Stina Jonsson i Näskott i Jämtland berättar att man köpte små platta skidor till barn, "men det brukar inte dröja länge innan de tycka att dessa äro för barnsliga". Förmodligen är det 1930-tal hon avser och säger då att skidsporten var populär. I Jämtland fanns många utmaningar i form av backar och farliga hopp. Allt som oftast hade man tävlingar.

Det är inte lätt att hitta berättelser om skidåkning från Mellansverige. Faktum är att man från Södermanland har lämnat uppgift om att "skidor voro okända", men det gäller 1870-tal och vi vet att skidåkningen senare skulle komma även dit.

K. W. Gullers: Flicka på skidor.

Träskidor med läderremmar som bindningar, skidbyxor och anorak, pjäxor av läder. En utrustning väl lämpad att susa ner för skidbackarna i? Med väl lämpad utrustning blir leken och nöjet desto större. Här har K. W. Gullers tagit en av sina många barnbilder, mitt i leken.

G. Forsberg ur Morgontidningens arkiv: "Hela källgänget samlat i Vasaparken".

"ÅKA KRINGÅKA"

I Morgontidningens arkiv finns denna bild, som vid publiceringen kallades "Hela källgänget samlat i Vasaparken". Yran inför den här turen i backen är inte att ta fel på. Inte heller yran inför kameran.

Bilden är från början av 1950-talet och alla pojkarna har rattkärlar som går att styra, men kärlar har tidigare varit utformade på alla möjliga sätt. Huvudsaken har varit att man kunnat kana bra utför.

Från Östergötland berättas att man har använt sig av brädor, ihopspikade till en låda med en järnskena under och av oxkärlar med vedstege med plats för 15–20 barn. I Husby i Södermanland var den vanligaste kälken en med fyra stolpar. Johan Elvers i Stockholm berättade 1935 att "Jag torde knappast ha sett en stolplös kälke förrän i Stockholm".

I Åre kunde det se ut så här på kälken eller rättare sagt på en bobsleigh 1912. Barnen sitter redo att åka utför backarna iklädda sina moderna, men ännu inte så vanliga sportkläder. Jag tänker främst på de stickade tröjorna som introducerades av Halländska bindslöjden i Laholm. Var barnen fjällturister eller jämtar?

Okänd fotograf. Åre 1912.

Ur Morgontidningens arkiv,
förmodligen 1950-tal.
Okänd fotograf.

En variant var slängkälken. Ester Johansson i Torpa i Östergötland berättar att den kunde göras av en vanlig kälke, som var fäst i en lång stång som i sin tur var fäst i en påle i isen. Så drog någon eller några av deltagarna igång stängen och man åkte runt med en väldig fart. Hon kallar det att "svissja", medan Arvid Larsson i Heda kallar det för att "åka kringåka".

Erik Tryggelin. Omkring
1900.

Ett exempel på hur en kälke kunde se ut i sekelskiftets Stockholm. Lägg märke till den lilla klockan som hänger längst fram på kälken. Är detta en paus i leken eller en pose framför kameran?

Johan Emanuel Thorin.
Åtvidabergs folkskola 1902.
Ur STF:s samling.

SNÖBOLLSKRIGENS TID . . .

Det stora snöbollskriget – har inte det varit den stora höjdpunkten för många barns lek under vintrarna. Det är ont om uppteckningar som berättar om snöbollskrig bland museets frågelistsvar, trots att snart sagt alla barn någon gång kastat snöboll. Kanske är bilden från ett snöbollskrig mellan de olika klasserna, i Åtvidabergs folkskola? Lägg märke till flickornas förkläden som alltid hörde till för att skydda kläderna.

Johan Emanuel Thorin tog denna bild vid Åtvidabergs folkskola i mars 1901. I den bildtext som följer med noteras att Thorin var autodidakt. Han var trots detta en framgångsrik fotograf. Fotot ingår i Svenska Turistföreningens samling, där Thorin tilldelats ett tredjepris i STF:s "Fotografiska Pristäflan" 1902. Ämnet för tävlingen var att så fullständigt som möjligt "belysa natur och lif inom ett af den täflande närmare studeradt enhellt område av landet". Citatet är hämtat ur Den svenska fotografins historia av Per Rittsel och Rolf Söderberg.

Ur Morgontidningens arkiv.
Okänd fotograf.
En helt anonym bild som publicerades i februari 1950.

Ur Morgontidningens arkiv.
Okänd fotograf.

Ett lite större projekt, som kan sysselsätta många barn tillsammans och i olika åldrar, är att bygga fästningar. Stina Jonsson i Näskott i Jämtland skrev i sina frågelistsvar 1932 att det var mycket vanligt att arbeta med snö. Hon använder för övrigt själv just uttrycket "att arbeta" med snö, trots att hon här berättar om barnlek. "Det kunna vara två lag som ha uppfört var sin fästning och så blir det att leka krig tills åtminstone den ena fästningen är förstörd." Hon berättar också att man byggde snöhyddor med bänkar och bodde i dem. "Dessutom byggde de kyrkor av snö med fönster och ha ljus inuti och leka julotta."

Det roligaste tycks ha varit själva byggandet av fästningen där alla deltog. De allra minsta kunde ju åtminstone göra snöbollar.

Bilden är från Sandhamnsgatan på Gärdet i Stockholm, troligen från 1950-talet.

... OCH SNÖGUBBARNAS

K. W. Gullers. 1957, ur boken Jul.

... då snögubben skulle se så mänsklig ut som möjligt med tre snöklot som kropp, armar och ansikte. För att göra denna skapelse lånades kläder, skaffades kvistar och stenar. Man tog vad man hade. Sen kom det mest spännande: Hur länge skulle den stå kvar innan tövädret gjort sitt?

Erik Tryggelin. 1901.

Ytterligare en av Erik Tryggelins bilder från Stockholm och Vasaparken 1901, där flickorna är igång med att göra snögubbar.

Kom snögubbarna på denna bild till slut att se ut på samma sätt som de på 1950-talet...

